

ВАРІАНТИ ІМЕНІ ГРИГОРІЙ ТА ПОХІДНІ ПРИЗВИЩА ВІД НИХ У РЕЄСТРІ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО 1649 р.

Іващенко Г. Л.

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
ім. акад. В. Лазаряна

У статті аналізується варіанти чоловічого імені Григорій, зафіксованих у історичному джерелі XVII ст., яким є реєстр Війська Запорозького, та похідні від них прізвища козаків, поширених і сьогодні в Україні.

Ключові слова: реєстр, козак, сотня, полк, Григорій

In theses analysed variants of the masculine name Grigoriy, fixed in the historical source of the XVII age, which a register of Zaporozhko's Army, and derivatives, is from them the last names of cossacks, widespread and today in Ukraine.

Keywords: register, cossack, hundred, regiment, Grigoriy

“Реєстр Війська Запорозького” 1649 р. (далі Реєстр) є унікальним історичним джерелом доби Хмельниччини, якого відомий історик Ярослав Дзира назвав “диктантом цілого народу”. Кілька слів про сам Реєстр. У серпні 1649 р. козацько-татарські загони блокували у фортеці Збараж (нині Тернопільська обл.) значні польські з'єднання, на допомогу яким поспішав недавно обраний король Ян Казимир II. Вдалим зустрічним маневром Богдан Хмельницький оточив під Зборовом і “рятівників”. Ішло до того, що полону не уникнув би і сам король, але поляків від розгрому врятували козацькі союзники – татари. Хан Іслам Гірей вивів з бою своїх джигітів і, відробляючи польського хабара (?), наполіг на переговорах. Хмельницький скорився (а може і сам того ж хотів?) і підписав 8 (18) серпня 1649 р. у таборі під Зборовом мир, одним із перших пунктів якого був дозвіл гетьманові мати 40-тисячне військо. Списки (реєстри) сотенні та полкові канцелярії склали оперативно і уже на 16 жовтня всі 37 745 імен та прізвищ були зведені в єдиний реєстр Генеральною Військовою Канцелярією.

Оправлену в палітурку червоної шкіри теку “Реєстра всього войска перегляду спорядженого” восени того ж 1649 р. козацька депутація подала для ратифікації на сеймі. З початком 1651 р. війна розбурхалася знову, Зборівські статті *de facto* поляками ігноруються, а червона сап'янова книга надовго лягла на архівні полиці. Улітку 1842 р. (майже через 200 років) історик Осип Бодянский побачив у Варшаві у колекції письменника, любителя старовини, Андрія Стороженка “Реєстри”, які через різні обставини тільки 1874 р. були опубліковані у другій та третій книгах “Чтений в императорском обществе истории и древностей Российских при Московском университете”, ставши доступним та безцінним джерелом для широкого кола дослідників. Фотокопією цього видання користувалися ми у роботі над пропонованими тезами. Принагідно скажемо, що “Реєстри” з передмовою та ґрунтовними науковими коментарями були перевидані 1995 р. Інститутом української археографії та джерелознавства.

Реєстр 1649 р. – це не просто список *Nomo sapiens sapiens* чоловічої статі. Це поіменний перелік (якої-не-якої) національної еліти звияжної, трагічної, героїчної, пасіонарної доби. Це персоніфікована народна маса – рушійна сила паніматки Історії.

Працюючи з Реєстрами, ми вирішили “викликати” з минулого козаків іменем Григорій. Чому саме їх? Ім'я Григорій (з грец. невсипущий) було чи не найпопулярнішим

чоловічим, парубоцьким іменем в українських піснях, приказках, прислів'ях. Популярність його була настільки великою, що воно стало навіть епонімом – загальним іменем українців. Так, відомий державний та військовий діяч Речі Посполитої кінця XVI – початку XVII ст. Станіслав Жолкевський презирливо називав козаків “грицями”. “Не хочу з грицями воювати, нех ідуть до ріллі, альбо свині пасти” – говорив пан Станіслав, не бажаючи мати козаків союзниками у кампанії 1620 р. проти турків, у якій і наклав голову. Окрім того, Григорії XVII ст. є тезками автора пропонованих тез.

Перерахувати кожного Григорія не було рації, досить встановити пропорцію цього імені до загального числа козаків у кількох сотнях різних полків. Вибрані були сотні: Межиріцька Канівського полку, третя Ніжинська Ніжинського та Золотоніська Черкаського полку не випадково – тут записані тезки автора “у квадраті” – Григорії Іващенко, а також дві сотні Полтавського полку, бо в місці Полтава мешкав герой історичного роману Ліни Костенко “Маруся Чурай” Грицько Бобренко, герой відомої пісні “Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці”. Напівлегендарний хорунжий Бобренко мав би бути у реєстрі, бо за версією авторки роману козаком був значним, з поважним послужним списком: “був на Пиляві і на Жовтих Водах, під Корсунем і Збаражем був теж”.

Однак, Григорія Бобренка, отруєного 1652 р. Чураївною у Григорій реальному Реєстрі немає, хоч і без пана хорунжого Григоріїв у Полтаві рясно: з 245 козаків першої сотні їх 13 (5,3 %), поступилися вони тільки Іванам, яких аж 26 (10,6 %), зате обійшли найближчих конкурентів – Хведорів (Федір, Хвесь, Хвесько), котрих 10 (4,1 %). Друга сотня чисельно менша, в ній 197 козаків, зате питома вага Григоріїв більша, їх 12 (6,1 %), Іванів менша – 18 (9,1 %). Івана перші і в Золотоніській сотні, їх 14 (8,2 %) від загального числа 169, Григоріїв – 13 (7,6 %), Василів (ім'я брата автора) 10 (5,9 %), Федорів (ім'я прадіда автора) 9 (5,3 %). Обійшли Василі Григоріїв у Межиріцькій сотні – їх 13 (8,9 %) зі 146 чоловік, Григоріїв 12 (8,2 %). Івани і тут перші – 14 (9,5 %), а от Федорів тільки 3 (2 %). І лише у третій Ніжинській сотні (99 чоловік) Григорії четверті – їх троє (3,03 %), попереду Федори – 7, Василі – 5 та правофлангові Івани – 14.

Але цікавою є не суха цифра, а розмаїття варіантів імен. Сьогодні, як би тебе не називали рідні, друзі, колеги, студенти, для чиновника існує лише єдиний варіант: Григорій. А от писарі і писарчуки 1649 р. заносили всі варіанти, чим робили козацьку масу живою, неодноманітною, індивідуальною: Гриша, Гринь, Гринець, Грицько, Гринко, Гришко, Григор, Грицук, Грин, Гриць, Гришка, Григорей, Григорій, Гришай, Кгригорча, Кгригорій, Грищанко, Гриш, Грицик. 19 варіантів. У кожному імені проявилися характер, темперамент носія, ставлення до нього оточення, зовнішність. Останній – саме Грицик, а не інак, тому що на прізвище він Маленький!

Ще багатший словник прізвищ, похідних від імені: Григоєнко, Грицько, Григорів зять, Гришкович, Григорієвич, Григоревич, Гриценко, Грищенко, Григорець, Грицькович, Гришченко, Григоренко, Гриненко, Грисченко, Грінченко, Гринченко, Гринченко, Грицьків, Гришковий, Грицовченко, Грищенко, Гриняшченко, Грисенко, Гришаєнко, Грицовченко, Грищенко, Кгригорченко, Кгригорчий, Кгригор, Григоров зять, Гриньченко, Гриненченко. 32 хвемілії – прізвища – прізвиська, здебільшого родичів, синів та зятів моїх тезок, об'єднаних кривавою боротьбою за майбутнє, за кращу долю для себе і внуків-правнуків.

Список використаних джерел:

1. «Реестр всего войска Запорожского перегляду споряженого» // В кн. «Чтения в императорском обществе истории и древностей российских». – Кн. 2-3. – М.: Изд-во московского ун-та, 1874. – 345 с.